

Claes Norberg

Hur skulle utvecklingen av redovisningen av finansiella instrument kunna nyttiggöras vid beskattningen?

Redovisningen av finansiella instrument har förändrats under senare år. I hög grad är detta en följd av utvecklingen av kapitalmarknaderna. I artikeln beskrivs huvuddragen i redovisningens regelverk. Vidare beskrivs kortfattat hur beskattningen av finansiella instrument sker i dag i företag. Mot denna bakgrund identifieras några områden där en översyn av skattereglerna avseende finansiella transaktioner framstår som angelägen. Vidare diskuteras om redovisningen kan vara till någon hjälp vid en sådan eventuell reform.

1 Inledning

Finansiella instrument är ett viktigt område såväl i redovisningen som vid beskattningen.¹ En förklaring är de stora värden som är placerade i finansiella tillgångar. Samtidigt är området problematiskt, framför allt beroende på utvecklingen av kapitalmarknaderna. Den finansiella ingenjörskonsten har bidragit till att skapa nya finansiella instrument med komplexa egenskaper. Det sker en ständig utveckling av avtal och användningssätt. Endast fantasin sätter gränser. Kunskaper och synsätt blir därför snabbt föråldrade. Detta skapar utmaningar för alla former av reglering som berör finansiella transaktioner.

Ett område som berörts av utvecklingen är redovisningen. Här har man varit tvungen att försöka få grepp om "den finansiella verkligheten" och utveckla principerna för rapporteringen. Ett område som hittills inte påverkats i någon högre grad är beskattningen av finansiella instrument i företag. Reglerna ser i stort sett likadana ut som i början av 1990-talet. Med tanke på vad som hänt på kapitalmarknaderna och i redovisningen kan man dock ställa sig frågan om inte tiden är mogen för att göra en översyn av skattereglerna och om beskattningen kan ha något att lära av redovisningen. Jag ska i denna artikel kortfattat belysa utvecklingen av redovisningen av finansiella instrument och sedan diskutera vilken betydelse redovisningsutvecklingen skulle kunna få för utformningen av framtida skatteregler. Framställningen tar i huvudsak sikte på redovisningen och beskattningen i icke-finansiella företag.²

¹ Artikeln bygger på ett anförande vid Stiftelsen TOR/Skattenytts forskarkonferens 18–20 augusti 2008.

² För en översikt angående frågorna i finansiella företag, se Norberg, SOU 2005:99 bilaga 3.

2 Redovisningen av finansiella instrument

2.1 Den redovisningsmässiga bakgrunden

Historiskt sett har redovisningen varit transaktionsbaserad. Realisations- och försiktighetsprincipen var hörnstenar för resultatmätningen. Detta återspeglade sig också vid redovisningen av finansiella instrument. Endast realiserade intäkter redovisades samtidigt som befarade förluster kostnadsfördes. De instrument som redovisades som tillgångar fick högst tas upp till det historiska anskaffningsvärdet. Placeringar i derivat saknar många gånger initialinvesteringar. De togs därför inte upp som tillgångar eller skulder i balansräkningen. Dessutom var redovisningspraxis splittrad, dvs. olika företag kunde redovisa likartade transaktioner på ett olikartat sätt. Detta berodde i hög grad på avsaknaden av ett regelverk som fångade upp frågorna. Detta var särskilt påtagligt i de noterade företagen.

När utvecklingen av finansiella instrument tog fart på kapitalmarknaden på 1980-talet framkom vissa tydliga konsekvenser av det ovan beskrivna redovisningssynsättet. Redovisning till historisk anskaffningskostnad kunde ge ett missvisande resultat för en period. Företagen kunde påverka resultatet i hög grad genom att välja att realisera vissa instrument (och återköpa dem) medan andra behölls. Vidare gav balansräkningen en ofullständig bild av finansiella placeringar och åtaganden. Det var därför svårt att genomlysna företagets finansiella risker och resultat av finansiella aktiviteter utifrån de finansiella rapporterna.

2.2 Teoriutvecklingen i redovisningen

Utvecklingen drev fram ett behov av förändrad redovisning av finansiella instrument. Teoriutvecklingen har tagit sikte på koncernredovisningen i noterade företag, vilken förklaras av kapitalmarknadens behov av bättre information.

Dagens redovisning i noterade företag bygger på följande utgångspunkter. I stället för att fokusera på resultaträkningen utgår man i dag från en s.k. balansräkningsansats. Fler frågor löses utifrån balansräkningen än tidigare. Denna ansats hänger i sin tur ihop med det som brukar kallas för en värdebaserad redovisningsteori. De centrala frågorna med detta synsätt är dels vad som är en tillgång och en skuld, dels hur de ska värderas.

Tillgångar och skulder definieras som ekonomiska resurser som sannolikt kommer att flyta in till/ut ur företag och som går att beloppsbestämma på ett tillförlitligt sätt. Med en sådan definition kommer även t.ex. derivat att anses som tillgångar och skulder. Finansiella tillgångar (och i teorin även skulder) ska i princip värderas till verkligt värde på balansdagen, oavsett om detta värde över- eller understiger det historiska anskaffningsvärdet. Med en sådan värderingsmetod föreligger ingen principiell skillnad mellan realiserade och orealiserade vinster. En annan viktig del av teoriutvecklingen är den starka betoningen av principen om substance over form. Den innebär att det är transaktionens ekonomiska innebörd – inte den juridiska formen – som ska återspeglas i den finansiella rapporteringen. Principen vägleder tolkningen och återspeglas också i reglerna för finansiella instrument.

2.3 Det internationella regelverket (IFRS)

Både nationellt (särskilt i USA) och internationellt har man under senare år arbetat med att ta fram nya regler för redovisning av finansiella instrument. Det internationella arbetet har letts av International Accounting Standards Board (IASB).³ Detta organ ger ut International Financial Reporting Standards (IFRS), vilka sedan år 2005 är tvingande för koncernredovisningen i noterade företag inom EU och dessutom tillämpas i många andra länder.⁴ IFRS får i varierande grad tillämpas vid upprättande av årsredovisningar i juridisk person i EU:s medlemsländer. Regleringen av finansiella instrument i IFRS bygger på den ovan beskrivna teoriansatsen.

2.4 Redovisning av finansiella instrument enligt IFRS

Redovisningen av finansiella instrument styrs framför allt av IAS 32 Finansiella instrument: Klassificering och IAS 39 Finansiella instrument: Redovisning och värdering. Men IFRS måste läsas som en helhet. Redovisning av finansiellt anknutna transaktioner behandlas även i ett flertal andra standarder.⁵

Regleringen är således mycket omfattande. Den är dessutom minst sagt komplex, mycket teknisk och i ett flertal avseenden svårläst och svårtolkad, trots att IFRS – till skillnad från den amerikanska regleringen – ska vara ett principbaserat regelverk. Men komplexa finansiella transaktioner kan knappast förväntas få en enkel reglering.

2.5 Några huvudfrågor vid redovisningen av finansiella instrument

Jag ska i det följande ge en kortfattad beskrivning av hur man löst några av huvudfrågorna vid redovisning av finansiella instrument i IFRS.

2.5.1 Definitioner

Regleringen är uppbyggd kring ett antal definitioner, som kan sägas beskriva de grundläggande "byggstenarna". Jag ska här kortfattat återge de viktigaste definitionerna.⁶

Ett *finansiellt instrument* är varje form av avtal som ger upphov till en finansiell tillgång eller en finansiell skuld eller ett egetkapitalinstrument i ett företag.

³ Här bör också nämnas att den amerikanske normgivaren FASB och IASB sedan år 2002 bedriver ett arbete som syftar till att göra de amerikanska och internationella regelverken mer likformiga (konvergensprojektet).

⁴ IFRS är tvingande för koncernredovisningen i europeiska noterade företag till följd av EG:s IAS-förordning (Tillämpning av internationella redovisningsstandarder, 1606/2002/EG).

⁵ IAS 17 Leasingavtal, IAS 19 Ersättningar till anställda, IAS 21 Effekterna av ändrade valutakurser, IAS 23 Lånekostnader, IAS 27 Koncernredovisning och separata finansiella rapporter, IAS 28 Innehav i intresseföretag, IAS 31 Andelar i joint ventures, IAS 37 Avsättningar, eventalförpliktelser och eventultillgångar, IFRS 2 Aktierelaterade ersättningar, IFRS 3 Rörelseförvärv, IFRS 4 Försäkringsavtal samt IFRS 7 Finansiella instrument: Upplýsningar.

⁶ Se framför allt IAS 32 punkt 11 och IAS 39 punkt 9. Definitionerna är återgivna utifrån den svenska officiella översättningen av IFRS. Språkligt lämnar de en del att önska.

En *finansiell tillgång* är varje form av

- a) kontanter,
- b) egetkapitalinstrument i ett annat företag,
- c) avtalsenlig rätt att
 - i) erhålla kontanter eller annan finansiell tillgång från ett företag, eller
 - ii) byta en finansiell tillgång eller finansiell skuld med annat företag under villkor som kan vara förmånliga för företaget, eller
- d) avtal som kommer att eller kan komma att regleras i företagets egna egetkapitalinstrument och är
 - i) ett instrument som inte är ett derivat och som medför att företaget är eller kan bli förpliktigt att erhålla ett variabelt antal av företagets egna egetkapitalinstrument, eller
 - ii) ett derivat som kommer eller kan komma att regleras på annat sätt än genom att byta ett fastställt kontantbelopp eller annan finansiell tillgång mot ett fastställt antal av företagets egna egetkapitalinstrument. I detta syfte innefattar företagets egna egetkapitalinstrument inte instrument som i sig själva är avtal om framtida mottagande eller leverans av företagets egna egetkapitalinstrument.

En *finansiell skuld* är varje form av

- a) avtalsenlig förpliktelse att
 - i) erlægga kontanter eller annan finansiell tillgång till ett annat företag under villkor som kan vara oförmånliga för företaget, eller
 - ii) byta en finansiell tillgång eller finansiell skuld med ett annat företag under villkor som kan vara oförmånliga för företaget, eller
- b) avtal som kommer eller kan komma att regleras i företagets egna egetkapitalinstrument och är
 - i) ett instrument som inte är ett derivat och som medför att företaget är eller kan bli förpliktigt att erlægga ett variabelt antal av företagets egna egetkapitalinstrument, eller
 - ii) ett derivat som kommer eller kan komma att regleras på annat sätt än genom att byta ett fastställt kontantbelopp eller annan finansiell tillgång mot ett fastställt antal av företagets egna egetkapitalinstrument. I detta syfte innefattar företagets egna egetkapitalinstrument inte instrument som i sig själva är avtal om framtida mottagande eller leverans av företagets egna egetkapitalinstrument.

Ett *egetkapitalinstrument* är varje form av avtal som innebär en residual rätt i ett företags tillgångar efter avdrag för dess skulder.

Ett *derivat* är ett finansiellt instrument eller annat avtal med samtliga tre följande kännetecken

- a) dess värde ändras till följd av ändringar i en angiven räntesats, priset på ett finansiellt instrument, ett råvarupris, en valutakurs, ett pris- eller ränteindex, ett kreditbetyg eller ett kreditindex eller annan variabel, förutsatt att variabeln inte är specifik för någon avtalspart när det gäller en icke-finansiell variabel (som ibland kallas "underliggande" variabel),

- b) det krävs ingen initial netto redovisning eller initial netto investering som är mindre än vad som skulle krävas för andra typer av avtal som kan förväntas reagera på ett liknande sätt vid förändringar i marknadsfaktorer, och
- c) det regleras vid en framtida tidpunkt.

2.5.2 Klassificering

IAS 32 tillämpas på klassificeringen av finansiella instrument, sedd från emitentens perspektiv, i finansiella tillgångar, finansiella skulder, egetkapitalinstrument samt klassificeringen av hänförliga räntor, utdelningar samt vinster och förluster i resultaträkningen. Jag ska här belysa några praktiskt viktiga klassificeringsfrågor.

SKULD ELLER EGET KAPITAL

Klassificering av finansiella instrument som skulder eller eget kapital är en central fråga i redovisningen.⁷ Vad som är skuld respektive eget kapital avgörs av den ekonomiska innebörden av de avtalsvillkor som gäller för instrumentet – inte den juridiska formen – i enlighet med definitionerna. Det som skiljer en finansiell skuld från ett egetkapitalinstrument är förekomsten av en *avtalsenlig förpliktelse* för emittenten att erlagga kontanter eller annat finansiell tillgång till motparten. Även om innehavaren av ett egetkapitalinstrument kan ha rätt till en proportionell andel av eventuella utdelningar har emittenten ingen avtalsenlig förpliktelse att lämna utdelning eftersom emittenten inte kan åläggas att lämna kontanter eller annan finansiell tillgång till annan part. Det är med andra ord villkoren om hur återbetalning ska ske som avgör om klassificering ska ske som skuld eller eget kapital. Har företaget ett (ovillkorligt) åtagande att göra en återbetalning leder det att avtalet ska redovisas som en skuld, oavsett hur instrumentet rubriceras.

Exempel:

- a) En preferensaktie är en finansiell skuld om villkoren förpliktigar emittenten att lösa in aktien till fastställt belopp vid en fastställd tidpunkt eller ger innehavaren rätt att kräva att emittenten löser in aktien till fastställt belopp vid en fastställd tidpunkt. Om inte sådana villkor föreligger klassificeras preferensaktierna som eget kapital. Det är med andra ord avtalsvillkoren för inlösen som är avgörande, inte att det i juridisk mening är fråga om aktier.
- b) Indexbaserade instrument är också finansiella skulder om det finns en förpliktelse att lösa in eller det kan ställas krav på inlösen. Detta gäller även om instrumentet ger rätt till en residual av bolagets tillgångar. Återigen är det avtalsvillkoren som styr klassificeringen, inte instrumentets juridiska form.
- c) Återköp av egna aktier p.g.a. avtal som innehåller en förpliktelse om återköp för kontanter eller annan finansiell tillgång ger också upphov till en finansiell skuld (nuvärdet av inlösensbeloppet). Här föreligger en skillnad jämfört med fallet att bolaget själv beslutar sig för att återköpa egna aktier. I detta fall uppstår ingen skuld eftersom det inte finns någon förpliktelse att återköpa aktier.

⁷ Se för det följande framför allt IAS 32 punkt 15–20.

SAMMANSATTA FINANSIELLA INSTRUMENT

Instrumentets villkor ska analyseras för att fastställa om det både innehåller en skuld- och en egetkapitaldel.⁸ Sådana delar klassificeras och redovisas var för sig, vilket t.ex. gäller konvertibla skuldebrev. Klassificeringen ändras inte när sannolikheten för konvertering ändras. Summan av delarna är lika med verkliga värdet på det finansiella instrumentet när det redovisas första gången.

RÄNTOR, UTDELNINGAR SAMT VINSTER OCH FÖRLUSTER

Räntor, utdelningar samt vinster och förluster hänförliga till ett finansiellt instrument som utgör en finansiell skuld ska redovisas i resultaträkningen som intäkt eller kostnad.⁹ Utdelningar till innehavare av egetkapitalinstrument redovisas mot eget kapital. Den ekonomiska klassificeringen av det finansiella instrumentet – inte den juridiska formen – styr klassificeringen och redovisningen av avkastningen samt vinster/förluster på instrumentet.

2.5.3 Värdering

Trots att teoriansatsen innebär att finansiella instrument ska värderas till verkligt värde följer det av IAS 39 att endast finansiella instrument som är föremål för handel eller kan säljas samt derivat *ska* värderas till verkligt värde.¹⁰ Övriga instrument värderas som huvudregel till anskaffningsvärde och kan bli föremål för nedskrivning vid värdeförändringar. Detta innebär att finansiella instrument kommer att värderas på olika sätt, beroende på syftet med innehavet.

Verkligt värde definieras som det belopp till vilket en tillgång skulle kunna överlåtas eller skuld regleras, mellan kunniga parter som är oberoende av varandra och som har ett intresse av att transaktionen genomförs. Definitionen är vag och kan tolkas på olika sätt. Ett stort problem är vidare att många instrument saknar noterade priser på en aktiv marknad. Om marknadspriser saknas måste företaget använda någon annan form av värderingsmetod. Sådana kan utgå från nyligen genomförda transaktioner, aktuellt verkligt värde för ett annat instrument som i allt väsentligt är likadant, analys av diskonterade kassaflöden, optionsvärderingsmodeller eller modeller som används bland marknadsaktörer. Trots att dessa exempel förväntas ge vägledning kan konstateras att värderingen blir subjektiv och att företagsledningens bedömningar kommer att styra värderingen om det saknas marknadspriser.

2.5.4 Säkringsredovisning

Företag vidtar ofta säkringsåtgärder för att skydda sig mot värdeförändringar på finansiella instrument. Om alla finansiella instrument redovisades till verkligt värde skulle alla värdeförändringar under en period på alla instrument direkt påverka resultat och ställning. Som jag sade i det föregående redovisas dock finansiella instrument antingen till verkligt värde eller anskaffningsvärde. Detta innebär att även om företaget i ekonomisk mening skyddat sig mot värdeförändringar kan redovisningsreglerna leda till att vinster och förluster rapporteras på ett sätt som inte återspeglar den ekonomiska innebörden av transaktionerna. Av denna anledning tillåter man säkringsredovisning. Den går förenklat uttryckt

⁸ Se IAS 32 punkt 28–32.

⁹ IAS 32 punkt 35–41.

¹⁰ Se för det följande IAS 39 punkt 43–70.

ut på att nettoresultatet av innehaven redovisas under samma period. Om företaget har en perfekt säkrad position uppstår varken vinst eller förlust.

Säkringsredovisning utgår från att det finns skillnader mellan hur säkringsinstrumentet och den säkrade posten redovisas i resultat- och balansräkningen. Dessa skillnader kan vara av tre olika typer:

- skillnader avseende redovisning i balansräkningen
- skillnader avseende värderingsmetoder
- skillnader avseende tidpunkt och förekomst (prognostiserade transaktioner)

Säkringsredovisning är inte obligatorisk enligt IAS 39.¹¹ Det står företagsledningen fritt att välja om den vill tillämpa säkringsredovisning eller inte. De redovisningsmässiga effekterna av att tillämpa säkringsredovisning eller inte kan vara betydande. Valen antas i hög grad styras av de förväntade effekterna på resultat och ställning.

IAS 39 innehåller ett antal strikta krav som ska vara uppfyllda för att säkringsredovisning ska få tillämpas. Reglerna är mycket komplexa och tekniska men lämnar samtidigt på vissa centrala punkter utrymme för subjektiva bedömningar från företagsledningens sida. Reglerna har varit föremål för en omfattande debatt. Bl.a. har man pekat på att redovisningen inte återspeglar den ekonomiska verkligheten, att reglerna är komplexa, att regleringen leder till bristande jämförbarhet därför att den är frivillig och att redovisningen påverkar företagets faktiska beteenden. Kunskap om de empiriska effekterna av säkringsredovisning enligt IAS 39 är dock ännu så länge relativt begränsad.¹²

2.6 Svensk redovisningsreglering

2.6.1 Lagregler

Förenklat kan man säga att reglerna i IAS 39 lagfästs i 4 kap. 14 a-e §§ årsredovisningslagen (ÅRL). Innebörden av ÅRL:s regler är att finansiella instrument som är föremål för handel eller kan säljas samt derivat *får* värderas till verkligt värde. Skillnaden mot IAS 39 är att där krävs värdering till verkligt värde av dessa instrument. Om inte värdering till verkligt värde tillämpas följer värderingen reglerna för omsättningstillgångar i 4 kap. 9 § ÅRL (lägsta värdets princip) respektive finansiella anläggningstillgångar i 4 kap. 3 och 5 §§ ÅRL (anskaffningsvärde minskat med ev. nedskrivningar).

2.6.2 God redovisningssed (GRS)

Redovisningen av finansiella instrument i företag styrs inte enbart av lagreglerna i ÅRL utan också av innehållet i god redovisningssed. Denna kommer till uttryck i kompletterande normgivning från Rådet för finansiell rapportering (RFR) och Bokföringsnämnden (BFN). Följande tabell visar vad som gäller.

¹¹ Reglerna framgår av IAS 39 punkt 71–102.

¹² Dessa frågor belyses i en kommande doktorsavhandling i företagsekonomi av Fredrik Ericsson, Lunds universitet (förväntas komma av trycket 2009).

Översikt över tillämpliga redovisningsregler

	IFRS-företag	Onoterade företag
Koncernredovisning	IFRS godkända av EU + RFR 1.1 ^{a)} IFRS tillämpas fullt ut.	ÅRL + kompletterande normgivning beroende på kategori.
Årsredovisning	<i>Moderföretag</i> ÅRL + RFR 2.1 ^{b)} IAS 32 tillämpas fullt ut. Med hänsyn till sambandet mellan redovisning och beskattning behöver företag inte tillämpa IAS 39. Företag som inte följer IAS 39 ska, för samtliga finansiella instrument, tillämpa en metod med utgångspunkt i anskaffningsvärde enligt ÅRL.	<i>K1-företag (enskilda näringsidkare som upprättar förenklad årsbokslut)</i> Saknar regler.
		<i>K2-företag (mindre aktiebolag)</i> ÅRL + BFNAR 2008:1 samt kapitel 11 och 14 i Vägledningen. ^{c)} Värdering till verkligt värde förbjudet. Värdering till anskaffningsvärde (anläggningstillgångar) alt. LVP (omsättningstillgångar). Inga regler om säkringsredovisning. Skulder och eget kapital redovisas utifrån juridisk form. Detsamma gäller räntor och utdelningar.
		<i>K3-företag (större aktiebolag)</i> Regler ej klara (beräknas komma 2009).

a) Rådet för finansiell rapportering, RFR 1.1 Kompletterande redovisningsregler för koncerner.

b) Rådet för finansiell rapportering, RFR 2.1 Redovisning för juridiska personer.

c) Bokföringsnämnden, BFNAR 2008:1 Årsredovisning i mindre aktiebolag med Vägledning.

Reglerna är således olika för olika kategorier av företag. Effekterna är följande för årsredovisningar (jag bortser från koncernredovisning). Noterade moderföretag tillämpar IAS 39, inom ramen för ÅRL, eller väljer andra redovisningsprinciper. Av RFR 2.1 framgår endast att metoden ska bygga på anskaffningsvärde. I övrigt saknas regler enligt GRS, t.ex. vad gäller säkringsredovisning. Säkringsredovisning är dock möjlig i noterade moderföretag.

Såvitt gäller onoterade företag kan följande sägas. För K1-företag bedöms frågorna knappast vara aktuella, vilket förklarar avsaknaden av en standard från BFN. Konsekvensen är att K1-företagen ska upprätta sin redovisning inom ramen för ÅRL. K2-företag ska värdera finansiella instrument enligt allmänna regler för omsättningstillgångar samt finansiella anläggningstillgångar enligt

BFNAR 2008:1. Redovisningen bygger på juridisk form. Säkringsredovisning avseende annan än valutasäkringar antas inte vara en praktiskt förekommande fråga, därav avsaknaden av regler.¹³ K3-företagen kommer sannolikt att tillämpa de principer som kommer att antas i IASB:s kommande SME-standard, inom ramen för vad som är tillåtet i ÅRL.

Vilka slutsatser kan man dra av detta? För det första att redovisningen kommer att skilja sig åt mellan olika kategorier av företag. För det andra att i de företag verkligt värde får användas så är detta endast en option. I princip är detta enligt GRS endast tillåtet i noterade företag (och förmodligen K3-företag). Huvuddelen av företag värderar således finansiella instrument till anskaffningsvärde (anläggningstillgångar) eller LVP (omsättningstillgångar). En tredje slutsats är att endast noterade moderföretag (och förmodligen K3-företag) kommer att kunna tillämpa säkringsredovisning avseende finansiella instrument.¹⁴

3 Dagens beskattning av finansiella instrument i företag

Beskattningen av finansiella instrument i företag är i hög grad frikopplad från redovisningen. Kapitalvinstreglerna ska tillämpas på finansiella instrument i näringsverksamhet. Skattereglerna bygger på en realisationsprincip, dvs. endast realiserade vinster och förluster beskattas/drags av. Skattereglerna utgår liksom GRS från ett transaktionssynsätt. Det finns således vissa likheter mellan redovisningen och beskattningen trots frikopplingen. Det finns dock en väsentlig skillnad mellan GRS och beskattning. Rätt till nedskrivning föreligger inte vid beskattningen för orealiserad värdenedgång på finansiella anläggningstillgångar, till skillnad mot vad som gäller enligt GRS.

Även i ett annat avseende föreligger en väsentlig skillnad mellan redovisning och beskattning. En viktig fråga vid tillämpningen av kapitalvinstreglerna är hur man drar gränsen mellan inkomst och kapitalvinst. Klassificeringen sker utifrån skattemässiga gränsdragningskriterier i rättspraxis. Huvudfrågan är om inkomsten är förutsebar eller inte. Denna gränsdragning får genomslag också vid beskattningen av företag på så sätt att näringsreglerna tillämpas vid bestämmande av rätt beskattningsår för (löpande) avkastning medan kapitalvinstreglerna tillämpas på kapitalvinstdelen. Detta sätt att försöka dra gränsen mellan olika typer av värdeförändringar saknar motsvarighet i redovisningen.¹⁵

För företag som skatterättsligt anses bedriva värdepappersrörelse gäller särskilda skatteregler för värderingen av lager av finansiella instrument (17 kap. 17–20 c §§ IL), som i vissa avseenden hänvisar till eller liknar reglerna för redovisning av finansiella instrument. Detta visas bl.a. av att lager av finansiella instrument ska tas upp till verkligt värde eller samlat anskaffningsvärde. Vidare gäller särskilda regler om säkringsinstrument som ingår i sådant lager. Säkringsinstrument tas upp till anskaffningsvärde. Med säkringsinstrument avses ett finansiellt instrument som säkrar andra poster än sådana som är lager och som i räkenskaperna får redovisas enligt principerna för säkringsredovisning.

¹³ Fordringar och skulder i utländsk valuta ska däremot värderas till balansdagens kurs. Den del av en fordran eller skuld i utländsk valuta som är säkrad med ett terminskontrakt ska värderas till terminskursen. Se BFNAR 2008:1 Vägledning punkt 13.5.

¹⁴ Jag bortser från frågor angående säkringsredovisning av tillgångar och skulder i utländsk valuta.

¹⁵ Se angående dessa frågor Hilling, *Income Taxation of Derivatives and other Financial Instruments – Economic Substance versus Legal Form. A study focusing on Swedish non-financial companies*, JIBS Dissertation series No. 42, 2007.

Bedömningen av vilka företag som bedriver värdepappersrörelse vid beskattningen är frikopplad från redovisningen. Detta leder till att den redovisningsmässiga klassificeringen av finansiella instrument i ett företags balansräkning inte direkt kan användas vid beskattningen. Istället måste man i banker – men även i icke-finansiella företag – skatterättsligt ta ställning till vilka instrument som ingår i lager av värdepapper i ett företag, jfr t.ex. RÅ 2007 not. 162.¹⁶

Beskattningen av finansiella instrument i företag bygger således på en blandning av två olika modeller. Detta leder till komplikationer vid beskattningen. Blandningen av näringsbeskattning och kapitalvinstbeskattning i företag återspeglar inte företagets redovisade finansiella positioner. Säkringsredovisning accepteras inte vid beskattningen om t.ex. den säkrade posten är en skuld i näringsverksamhet och säkringsinstrumentet är ett derivat som beskattas enligt kapitalvinstreglerna, se RÅ 1997 ref. 5 (ränteterminskontrakt). Om den säkrade posten kapitalvinstbeskattas och säkringsinstrumentet beskattas enligt näringsreglerna torde liknande problem uppstå, jfr t.ex. RÅ 2007 not. 28 (kapitalvinstbeskattade aktier i USD säkrades genom lån i USD). Konsekvensen vid beskattningen är att vinster och förluster på den säkrade posten och säkringsinstrumentet beskattas var för sig. Frågor om skatteeffekterna av säkringar (inklusive valutasäkringar) aktualiseras också i ett flertal andra fall inom näringsbeskattningen.¹⁷

Finansieringssidan är också i hög grad frikopplad vid beskattningen. Detta är delvis en följd av uttryckliga skatteregler, delvis en konsekvens av skattepraxis. I praxis har man haft anledning att ta ställning till frågor som har sin motsvarighet i redovisningen. Ett exempel gäller gränsdragningen mellan vad som är skulder och eget kapital samt gränsen mellan vad som är (avdragsgill) ränta och utdelning. Jfr t.ex. frågan angående avdragsrätt för kapitalrabatter på konvertibla skuldebrev (RÅ 2002 ref. 77) mot bakgrund av regeln om förbud mot avdrag för kapitalrabatter på optionslån (24 kap. 4 § IL).¹⁸ I fallet nekades företaget avdrag för kapitalrabatt (emission till underkurs). Detta kan sägas bero på en huvudsaklighetsbedömning av instrumentets karaktär vid beskattningen. Skatterättsens klassificering avviker från ett ekonomiskt betraktelsesätt, såsom det kommer till uttryck i IFRS. Detta är intressant bl.a. mot bakgrund av att IAS 32 ska tillämpas i årsredovisningen i noterade företag.¹⁹ Men redovisningen torde sakna betydelse för den skatterättsliga klassificeringen. Detta gäller också vid emission av andra sammansatta instrument, t.ex. kapitalandelslån, preferensaktier m.m.

Beräkningen av storleken av avdragsgilla utgifter för personaloptioner och periodisering av utgifter för dem kan också anges som ett exempel i gränslandet för beskattningen av finansiella instrument, jfr RÅ 2004 ref. 83 och RÅ 2007 ref. 70. Exemplet är intressant eftersom det är ett av de första fallen som berör skattekonsekvenserna av att tillämpa IFRS i redovisningen (IFRS 2, Aktierelaterade ersättningar). Beräkningen av den avdragsgilla kostnaden avviker från hur

¹⁶ Se vidare Norberg, Skattefrågor vid värdepappersinnehav i finansiella företag, SOU 2005:99 bilaga 3 s. 409–438 samt Peiró, Finansiella instrument hos försäkringsföretag, SST 2006 s. 353–368.

¹⁷ Se vidare Andersson SN 2007 s. 744 ff, Andersson SN 2008 s. 676 ff och SOU 2008:80 del 2 s. 373 ff.

¹⁸ Se Norberg, Omfångsfrågan kontra periodiseringsfrågan i näringsverksamhet, Festschrift till Nils Mattsson, Iustus förlag, 2005, s. 327–344 med vidare hänvisningar.

¹⁹ Se vidare Norberg och Thorell, Redovisningsfrågor i skattepraxis, Iustus förlag, 2007, s. 232.

kostnaden beräknas i redovisningen. Periodiseringen, som förutsätts vara kopplad, blir därmed komplicerad.²⁰

Sammanfattningsvis kan följande sägas. Beskattningen av finansiella instrument i företag sker dels utifrån näringsregler, dels utifrån kapitalvinstregler. Beskattningen är i allt väsentligt frikopplad från redovisningen. På enstaka punkter föreligger dock koppling när det gäller periodisering. Mitt intryck är att bilden är splittrad. Det saknas ett samlat grepp på finansiella transaktioner och finansiella instrument i företagsbeskattningen. Mot denna bakgrund kan man diskutera vilka förändringar som borde ske av skattereglerna för företag och ställa sig frågan om man vid en sådan översyn kan ta hjälp av utvecklingen på redovisningsområdet.

4 Skatterättsliga reformbehov och lärdomar av redovisningen

Enligt min mening är en angelägen reform att se över den blandade modellen med närings- och kapitalbeskattning. Troligen kan en del av de problem som uppkommer avhjälpas om man såg över företagsbeskattningen på ett samlat sätt. Ett första steg i denna riktning är att slopa den blandade modellen och i stället införa ett samlat system för beskattning av finansiella instrument i näringsverksamhet.

Den nuvarande regleringen skapar t.ex. problem när det gäller säkrade poster. Även om säkringsredovisning i sig är en mycket komplex fråga förefaller rättsläget vid beskattningen inte vara tillfredsställande. En ökad anpassning till det redovisningsmässiga synsättet är i vart fall värt att överväga.

Även den klassiska skattefrågan om gränsdragningen mellan inkomst kontra kapitalvinst borde ses över i ett sådant sammanhang. Denna gränsdragning bygger på något som närmast kan beskrivas som en fiktion och framstår mot bakgrund av utvecklingen av finansiella marknader och motsvarande utveckling i redovisningen som ohållbar vid beskattningen av företag. En stöttesten vid beskattningen är att man inte medger avdrag för (orealiserad) värdenedgång på kapitalvinstbeskattade instrument. Inför man i stället en samlad näringsbeskattning av finansiella instrument borde den frågan gå att hantera. Man borde därför se över såväl reglerna för lager av finansiella instrument som kapitalvinstreglerna.

Ett tredje område som förefaller angeläget att se över är klassificeringen av finansiella instrument vid beskattningen.²¹ En användning av definitionerna i IFRS av finansiella instrument m.m. skulle förmodligen kunna bidra till en bättre skattemässig reglering. Det synsätt som man använder i IFRS t.ex. vad gäller klassificeringen av sammansatta (komplexa instrument) ger t.ex. bättre (mer ekonomiskt korrekta) svar än dagens skatteregler.²²

Ett fjärde område gäller finansieringssidan hos företag. Dagens huvudsaklighetsbedömning av sammansatta instrument återspeglar inte ett ekonomiskt

²⁰ Se vidare Norberg och Thorell, Redovisning och beskattning av personaloptioner, SN 2008 s. 442 ff.

²¹ SamRoB har inte lämnat några förslag avseende klassificering och gränsdragning av finansiella instrument eftersom utredningen ansett det ligga vid sidan av utredningsuppdraget, se SOU 2008:80 del 2 s. 396.

²² Se angående en analys i denna riktning Hilling 2007. En liknande redovisningsbaserad ansats till analys av finansiella transaktioner inom mervärdesskatterätten har också gjorts i Henkow, Financial Activities in European VAT. A Theoretical and Legal Research of the European VAT System and the Actual and Preferred Treatment of Financial Activities, Kluwer Law International, 2007.

synsätt såsom det kommer till uttryck i IFRS. I redovisningen är det avgörande vilka kontraktuella åtaganden om återbetalning som finns, inte rubriceringen av instrumentet. Detta påverkar i sin tur också klassificeringen av vad som är ränta och utdelning. Frågan om klassificeringen av vad som är skuld kontra eget kapital och (avdragsgilla) räntor m.m. för företag borde analyseras närmare mot bakgrund av utvecklingen i IFRS.

Hur skulle sådana förändringar kunna genomföras? Ett stort antal frågor av likartad karaktär avseende finansiella instrument aktualiseras såväl i redovisningen som vid beskattningen. Kan man av denna anledning tänka sig att koppla redovisningen till beskattningen i högre grad än vad som är fallet i dag? Någon annan modell än ha en i allt väsentligt frikopplad beskattning avseende finansiella instrument är kanske inte realistisk. För det första innebär utvecklingen mot att företag tillämpar olika redovisningsprinciper (IFRS eller GRS) avseende finansiella instrument inte någon bra grund för att stärka sambandet. För det andra innebär utvecklingen i IFRS mot ökad användning av verkliga värden ett praktiskt hinder mot koppling. För det tredje har IFRS-redovisningen i vissa delar blivit så komplex att den är otjänlig som beskattningsunderlag.

Mot detta kan dock invändas att IFRS endast får begränsat genomslag i årsredovisningar. Värdering till verkligt värde och komplexa redovisningslösningar (bl.a. säkringsredovisning) är i allt väsentligt frågor för noterade företag och stora onoterade företag. Övriga företag tillämpar en värderingsmodell som utgår från anskaffningsvärde med nedskrivning vid orealiserade förluster (oavsett om det är fråga om omsättnings- eller anläggningstillgångar). En viktig faktor i detta sammanhang är att BFN i sin normgivning strävar efter enkla och lättillämpade redovisningsregler, vilket ökar möjligheten att utgå från redovisningen vid beskattningen. Detta gäller även ett så "svårt" område som finansiella instrument. När BFN:s regelverk blir komplett finns en bas att utgå ifrån.

Sammanfattningsvis skulle man kunna överväga en modell där man kopierar över de "bra" delarna av redovisningsutvecklingen till skattereglerna. Det är ju inte ovanligt att man i skattelagstiftningen skapar sådana lösningar. Ledstjärnan borde vara att beskattningen ska återspegla ett ekonomiskt synsätt på finansiella instrument och finansiella transaktioner på ett liknande sätt som i IFRS utan att man för den skull tar över alla tekniska redovisningslösningar. Ett alternativ är att låta företagen välja om de vill bli beskattade utifrån redovisningen eller enligt uttryckliga skatteregler. Jag kan inte se att ett sådant system skulle vara mer komplicerat, svårkontrollerat eller snedvridande än dagens system där företagen och Skatteverket tvingas hantera ett stort antal skillnader mellan redovisning och beskattning avseende finansiella instrument. I takt med att regelverken för redovisningen utvecklas bör detta också nyttiggöras vid beskattningen.

Claes Norberg är professor i handelsrätt vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet.